

Ks. Tomasz Siemieniec, *Teologiczna rola „ludzi” (^hoi anthrōpoi) w Apokalipsie Janowej* (Kielce: Wydawnictwo Jedność 2018). 682 s. (opr. m.). ISBN 978-83-7971-928-0

KS. MIROSŁAW S. WRÓBEL

Instytut Nauk Biblijnych, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
e-mail: miwrobel@kul.lublin.pl
ORCID: 0000-0003-3424-7127

Książka ks. dra Tomasza Siemienia pt. *Teologiczna rola „ludzi” (^hoi anthrōpoi) w Apokalipsie Janowej* (Kielce: Wydawnictwo Jedność 2018, 682 s.) mieści się w jego podstawowym obszarze badawczym, którym jest Apokalipsa św. Jana. Autor w swej książce stawia ważne pytanie: jakie jest znaczenie i funkcja terminu ^hoi anthrōpoi w ostatniej księdze Nowego Testamentu? Pytanie to rodzi dalsze: czy możliwe jest nawrócenie ^hoi anthrōpoi? Na czym polega ich grzech? Jaki jest ich ostateczny los? Na czym polega oddzielenie sług Baranka od ^hoi anthrōpoi? Czy można ^hoi anthrōpoi potraktować jako tych, którzy są poza wspólnotą Kościoła? Jaka jest specyficzna rola ^hoi anthrōpoi w Ap 21,3? Poszukiwanie odpowiedzi na te pytania wyznacza cel i treść niniejszej publikacji. Zaraz na początku swojej pracy (s. 23) autor jasno formułuje jej cel jako wyjaśnienie teologicznej roli ^hoi anthrōpoi w Apokalipsie Janowej. Praca ma charakter nowatorski, gdyż do tej pory nie istniało systematyczne i dogłębne opracowanie tego zagadnienia w polskiej i zagranicznej literaturze biblijnej. W wielu współczesnych komentarzach i opracowaniach na temat Apokalipsy nie traktuje się terminu ^hoi anthrōpoi w kategoriach teologicznych. Wartym zauważenia jest także fakt, że w dwóch renomowanych słownikach egzegetyczno-teologicznych *Theological Dictionary of the Old Testament* i *Exegetisches Wörterbuch zum Neuen Testament* przy haśle *anthrōpos* brak jest głębszego omówienia tego zagadnienia w Apokalipsie Janowej. Z metodologicznego punktu widzenia ks. Siemieniec, analizując perykopę z badanym terminem, przyjmuje klucz synchroniczny, co pozwala mu śledzić sekwencję wyznaczoną przez autora Apokalipsy oraz dostrzegać specyfikę użycia terminu ^hoi anthrōpoi w całym tekście księgi. Taki wybór analizy tekstu wydaje się słuszny, gdyż pozwala na uniknięcie dzielenia tekstów zawierających termin ^hoi anthrōpoi na różne grupy. Po wyodrębnieniu tekstów, w których rzeczownik *anthrōpos* występuje w liczbie mnogiej z rodzajnikiem (Ap 8,11; 9,4.6.10.15.18.20; 13,13; 14,4; 16,2.8.9.21; 21,3), autor następnie wydziela perykopy, w których te wersety występują i dokonuje ich szczegółowej analizy egzegetycznej i teologicznej (Ap 8,2-12; 9,1-21; 13,11-18;

14,1-5; 15,5-16,2; 16,13-21; 21,2-22,5). Wyodrębnione perykopy stanowią rozdziały od trzeciego do dziewiątego.

Wcześniej, w rozdziale pierwszym pt. „Literacko-teologiczne tło terminu ^hoi *anthrōpoi* w Apokalipsie św. Jana”, autor omawia analizowany termin w szerszym kontekście Starego Testamentu i literatury peritestamentalnej. W rozdziale tym ukazuje szczegółowo motyw Dnia Pana jako teologiczne tło dla perykop z terminem ^hoi *anthrōpoi*. Autor analizuje także teksty z prehistorii biblijnej (Rdz 6,1-8 i 8,21) jako starotestamentalny kontekst dla badanego terminu. W tekstach tych stawiane są fundamentalne pytania dotyczące kondycji człowieka i jego miejsca w świecie. „Ludzie” są tutaj w opozycji do Boga, który karze ich potopem. Znakiem nadziei w tej trudnej sytuacji jest Noe, który w swojej wolności opuszcza grono „ludzi” i może zostać ocalonym. Omawiane zagadnienia, choć są dobrym tłem dla omawianego tematu, to jednak niepotrzebnie przerywają sekwencję tematyczną i sprawiają, że książka rozrasta się do kolosalnych rozmiarów.

Rozdział drugi pt. „Kontekst perykop z wyrażeniem ^hoi *anthrōpoi*” stara się odpowiedzieć na pytanie o usytuowanie perykop z terminem ^hoi *anthrōpoi* w kontekście całej księgi Apokalipsy. Takie synchroniczne spojrzenie pozwala ks. Siemieńcowi wyciągnąć wniosek, iż rozmieszczenie terminu ^hoi *anthrōpoi* jawi się jako owoc przemyślanej strategii autora Apokalipsy. Termin ten odgrywa ważną rolę w teologii księgi. Zestawienie badanego terminu z czasownikami, z którymi wchodzi on w relacje syntaktyczne, wskazuje na jego negatywne rozumienie. Nagromadzenie tego terminu występuje w sekcji obejmującej Ap 6–16. Tylko jeden raz pojawia się on w końcowej sekcji dzieła, obejmującej rozdziały Ap 21–22.

Rozdział trzeci pt. „Pierwsze ostrzeżenie dla ‘ludzi’ w obliczu nadchodzącego sądu (Ap 8,2-12)” stanowi analizę egzegetyczno-teologiczną perykopy Ap 8,2-12 podzielonej na zapowiedź sądu (Ap 8,2-6) i opisu jego wykonania (Ap 8,7-12). Termin „ludzie” jest w tym tekście ukazany w sposób negatywny i odnosi się on do przeciwników Boga i Jego ludu. Sąd opisany w tej perykopie jawi się jako ostrzeżenie przed pełnym wykonaniem kary i jest on wezwaniem do nawrócenia. Plagi dotyczą rzeczywistości związanych z ^hoi *anthrōpoi*. Przedmiotem plag staje się ziemia i morze. W tym kontekście występuje plaga związana z trzecią trąbą (8,10-11) ukazująca karę, która osiąga powiązane ze sobą dwie sfery – ziemską i pozaziemską. W 8,11 ^hoi *anthrōpoi* zostają ukazani jako skażeni grzechem. Kara nie ma charakteru totalnego, co wskazuje na miłosierdzie Boga wobec grzesznej ludzkości.

W rozdziale czwartym pt. „Tożsamość ‘ludzi’, natura ich grzechu i reakcja na plagi w cyklu trąb (Ap 9,1-21)” zostaje przeprowadzona analiza egzegetyczno-teologiczna perykopy Ap 9,1-21. Tekst ten stanowi opis kary w formie demonicznej

szarańczy zesłanej na „ludzi” niemających na czołach pieczęci Boga. Autor jasno zaznacza, że nie należą oni do grupy 144 tysięcy, czyli do tych, którzy tworzą ziemską wspólnotę Kościoła. Doświadczenie przez ludzi udręki o charakterze duchowym prowadzi do sytuacji paradoksalnej, gdyż nie zwracają się oni ku Bogu, ale ku Jego przeciwnikom. Uważają oni, że śmierć wybawi ich od bólu, jednak nie zdają sobie sprawy z doświadczenia śmierci drugiej, która polega na wiecznej udręce. Odroczenie w czasie śmierci fizycznej jawi się jako znak Bożego miłosierdzia i wezwanie do nawrócenia. Podobny charakter ma także plaga sprowadzona przez demoniczną konnicę (9,13-19). Skutkiem tej plagi jest śmierć jednej trzeciej spośród ^hoi anthrōpoi. Nieszczęście to nie ma zasięgu totalnego przez co dla tych, którzy ocaleli, staje się okazją do refleksji i nawrócenia. W Ap 9,20-21 precyzuje winę ^hoi anthrōpoi, która polega na bałwochwalstwie i tym wszystkim, co z niego wynika.

Rozdział piąty pt. „^hoi anthrōpoi jako cel działań Bestii z ziemi (Ap 13,11-18)” ukazuje „ludzi” jako obiekt działania Bestii z ziemi (Proroka Kłamstwa), która w sposób karykaturalny naśladuje działanie Baranka-Jezusa. ^hoi anthrōpoi pozbawieni mądrości (*sophia*) i ducha (*nous*) ulegają zwodzicielskiej działalności Bestii, stając się bałwochwalcami wrogo nastawionymi do Boga i zamkniętymi na dar zbawienia. Skutkiem działania Bestii jest utwierdzenie „ludzi” w bałwochwalstwie, zabijaniu wiernych Bogu i braniu znamienia bestii na prawą rękę i na czoło. „Ludzie” całkowicie przynależą do Bestii, stając się jej niewolnikami. Oddając boską cześć bestii, stają się oni *de facto* „czcicielami Bestii” (Ap 13,8.12.14; 17,2.8). W ten sposób „ludzie” tworzą antylud, stojący w opozycji do ludu Bożego.

W rozdziale szóstym pt. „Grupa 144 tysięcy – wyzwoleni od bycia ‘ludźmi’ (Ap 14,1-5)” autor dokonuje analizy egzegetyczno-teologicznej Ap 14,1-5, w której zostaje ukazana tożsamość „ludzi” jako tych, którzy są pozbawieni jakiegokolwiek wspólnoty z Bogiem i Barankiem. Nie są oni zdolni do wyśpiewania Nowej Pieśni, gdyż nie potrafią się jej nauczyć. Z powodu bałwochwalstwa i kłamstwa tracą oni stan „nieskalania” przed Bogiem.

Rozdział siódmy pt. „Dopełnienie plag dotyczących ‘ludzi’ i ich reakcja na nie (Ap 15,5-16,2)” stanowi analizę definitywnego sądu nad „ludźmi”. Sąd ten ma swoje źródło w ostatecznym zwycięstwie Chrystusa-Baranka. Plagi tu opisywane (wrzody, zamiana wód morza w krew) mają wymiar totalny, ukazując, że na tym etapie nie ma już możliwości nawrócenia. ^hoi anthrōpoi stają się obiektem eschatologicznego gniewu Boga, co wyrażone zostało za pomocą metafory upału. Błuzniercza odpowiedź „ludzi” dana Bogu może świadczyć o tym, że utrwalili oni swój opór wobec Niego. W swojej wrogości „ludzie” upodabniają się całkowicie do Bestii, podejmując jej bluznierczą aktywność (Ap 13,3-6). Wspólnota z Bestią jest już tak mocna, że nie ma możliwości

nawrócenia. Symboliczne ciemności jawią się jako metafora radykalnego odalenia od Boga i zjednoczenia ze Złym.

Rozdział ósmy pt. „Dopełnienie się losu ^h*oi anthrōpoi* (Ap 16,13-21; 19,11-21)” ukazuje ostateczny los „ludzi” opisany w Ap 16,13-21 i w Ap 19,11-21. Po raz ostatni „ludzie” zostają wzmiankowani wprost w wizji 16,17-21. Opis klęski zawarty w Ap 19,11-21 dookreśla, na czym ten koniec „ludzi” polega. Związek, jaki istnieje między Ap 19,11-21 a Ap 13,16, pozwala na konkluzję, że w 19,11-21 są ukazani „ludzie”, którzy ponieśli klęskę. W wizji Ap 16,17-21 występują elementy teofanijne, przez co podkreślony zostaje fakt, iż sąd Boga nad „ludźmi” jawi się jako objawienie Jego potęgi. Wzmianka w tym kontekście o upadku Wielkiego Babilonu eksponuje porażkę systemu wrogiego Bogu, którego „ludzie” byli ważnym elementem. Opis klęski z Ap 19,11-21 zawiera terminologię związaną ze śmiercią (czasownik „zabijać”, rzeczownik „trupy”). Ostateczna klęska „ludzi” dokonuje się za sprawą Chrystusa i Jego słowa.

W rozdziale dziewiątym pt. „Nowi ‘ludzie’ jako uczestnicy wspólnoty z Bogiem (Ap 21,2-22,5)” termin ^h*oi anthrōpoi* nie oznacza już „ludzi” zbuntowanych przeciw Bogu, ale nowych „ludzi”. Stają się oni uczestnikami wspólnoty z Bogiem, która w Ap 21–22 obrazowo ukazana została jako Nowe Jeruzalem. Po unicestwieniu starych „ludzi” powstają nowi „ludzie”, którzy tworzą ścisłą wspólnotę z Bogiem, o czym mówi 21,3. Nowi „ludzie” są wolni od wszelkich przejawów zła, co wyrażone zostało za pomocą kilku obrazów: otarcia łez, usunięcia śmierci, żałoby, krzyku i trudu. Nowi „ludzie” wchodzą z Bogiem w relację ojcowsko-synowską. Są oni przeznaczeni do wiecznego królestwa, w którym będą wielbić Boga i oglądać Jego oblicze.

Książka ks. Tomasza Siemieńca jest napisana z dużym kunsztem literackim. Stanowi ona ważny wkład dla polskiej biblistyki. Autor w sposób nowatorski analizuje termin ^h*oi anthrōpoi* poprzez synchroniczne spojrzenie na treść Apokalipsy. Taka lektura pozwala mu wnioskować, że termin „ludzie” w Ap 6–16 nie oznacza całej ludzkości, ale jest odniesiony do nieprawych i skażonych grzechem. Przez powiązanie z siłami zła stają się oni bałwochwalcami i prześladowcami wiernych. Ich postawa prowadzi do unicestwienia, po którym następuje czas nowych „ludzi” tworzących wieczną wspólnotę z Bogiem i stających się reprezentantami nowego stworzenia. Wielką zaletą autora jest szacunek do tekstu natchnionego i próba wydobywania z niego jak najgłębszych treści. Na uznanie zasługuje metodologiczna konsekwencja oraz solidna egzegeza perykop biblijnych zawierających termin ^h*oi anthrōpoi*. Egzegeza ta uwzględnia bogaty kontekst całej księgi Apokalipsy. Autor w swojej pracy uwzględnia także istotny dla Apokalipsy Janowej kontekst Starego Testamentu, Biblii Aramejskiej, literatury okołotestamentalnej (apokryfy, teksty z Qumran), literatury grecko-rzymskiej, literatury rabinicznej i wczesnochrześcijańskiej. W wielu punktach ks. Siemieniec

przyczą opinie komentatorów, wyrażając swoje stanowisko w badanej kwestii. Niekiedy słusznie wyraża swoje krytyczne zdanie wobec opracowań, które zawierają powierzchowną analizę tekstu lub jego błędną interpretację. Przytoczane terminy i sformułowania w języku oryginalnym są ukazane w szerokim kontekście, co świadczy o erudycji habilitanta. Zwięzłe podsumowania na końcu każdego rozdziału stanowią doskonale syntetyczne przedstawienie uzyskanych wyników i przygotowanie do dalszych badań. Autor bardzo dobrze posługuje się językiem greckim, co pozwala mu pracować na tekście oryginalnym. Dobrze zna także języki nowożytne (angielski, niemiecki, włoski), co umożliwia mu dostęp do najlepszych komentarzy, monografii i artykułów dotyczących interesującej go problematyki. Bibliografia obejmuje przede wszystkim najnowsze pozycje z ostatnich dziesięciu lat. Przypisy w całej pracy są obszerne, choć brak w nich chronologicznego lub alfabetycznego uporządkowania (zob. np. przypis 3, 15 itd.). Brak zastosowania cudzysłowu w tytułach artykułów sprawia, że występuje trudność w odróżnieniu artykułu od monografii. Starannie sporządzony indeks tekstów biblijnych i pozabiblijnych oraz indeks autorów stanowią dużą pomoc w szybkim wyszukaniu interesującej problematyki. Książka napisana żywym i dynamicznym stylem pozwala na dostrzeżenie całego bogactwa tekstu Apokalipsy św. Jana.